

ૐ શ્રી
કુળદીપક.

લેખક:

મણેન્દ્રશંકર લા. પંડ્યા એમ. એ. (શ્રી-દ્વી.)

પ્રકાશક:

બાપુલાલ બી. નાયક

માલિક-મુખર્જી ગુજરાતી નાટક મંડળી.

વિક્ટોરીયા થીએટર—મુખર્જી.

આવૃત્તિ ૨ જી.]

[પ્રત ૩૦૦૦

(કોપીરાઇટના સર્વ હક પ્રકાશન સ્વાધીન)

આ ચોપડી 'શ્રી નટવર પ્રી. પ્રેસ'માં શા. ચુનીલાલ અમીચંદ
જવેરીએ છાપી. ડૉ. સંઘવી સદન, સેન્ડહર્સ્ટ રોડ, મુખર્જી.

સંવત્ ૧૯૮૭.

ઇ. સ. ૧૯૩૧.

મુલ્ય રૂ. ૦-૪-૦.

નિવેદન.

પ્રસ્તુત નાટકનું વસ્તુ સંશોધન મી. જોસેફ ડેવીડને આભારી છે. યથોચિત ફેરફારો સૂચવી આ નાટકનો સમગ્ર લેખ જાણીતા વિદ્વાન પ્રોફેસર રા. ગજેન્દ્રશંકર પંડ્યા પાસે લખાવ્યો છે. આધુનિક રંગભૂમિને સાતુકૂળ કરવા કેટલોક ભાગ અમારે ઉમેરવો પડ્યો છે.

સમાજનું ધ્યાન ખેંચે એવા પ્રશ્નોમાં દત્તક લેવાનો રીવાજ ધણી સમયથી પ્રચલિત જોવામાં આવે છે. એ રીતિમાં દુર્જનોના પ્રપંચને કેવી રીતે સ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે અને તેથી દત્તક લેનારે સંપૂર્ણ સાવધ રહેવાની જરૂર છે એવું બતાવ્યું છે.

હાસ્ય કટાક્ષ વિભાગમાં તિરસ્કાર ઉપજાવે એવી વિચારોની પરાકાષ્ઠા પ્રતિ ઇસારો છે. આર્ય પ્રજાની નીતિ વિચારણાનો સમૂળ ઉચ્છેદ કરવાનોજ જાણે નિશ્ચય કરી એટા હોય એવાં લખાણોના પ્રતિ અમારો કટાક્ષ છે. નર્મદ જોવાના અનુભવે પાછળથી સુધરેલા ખરા સુધારાના વિચારો કોરે મૂકી જે જે છેવટના સુધારાના ક્ષિદ્ધત રીવાજોથી અને નીતિ બ્રજતાથી કંટાળી જઈ અમેરીકા જેવો સુધારાને વધાવી લેનારો પ્રદેશ આપણી આર્ય સંસ્કૃતિને જમાનાને અનુકૂળ કરવાનો પ્રયાસ આદરવા યોજના ધડે છે, (જુઓ કેસરી અંક. તા. ૨૪-૧૨-૨૯ તથા તે પૂર્વેના અને પછીના (અમેરિકેલીલ સદાચર્ચ) તે તે તિરસ્કારવા યે.અ નીતિ બ્રજતા અને સમાજની અવ્યવસ્થાને માર્ગે દોરનારા સુધારાના વિચારોને અર્ધદર્શ સુધારકો પૂરજોરમાં પ્રજા સમક્ષ મૂકે છે. આ વિચારો પ્રતિ જુગુપ્સા ઉત્પન્ન કરે એવો લેખ આ નાટક લખાઈ રહ્યા પછી રા. મસ્તકાશીરના 'ભાવિના બીતર' એ મથાળા નીચે જોવામાં આવ્યો. એમણે કદપેલી

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૬૦૬૨

વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ગુપ્ત દીપક

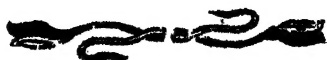
વિષય ૬-૧૨૧

એકવીસમી સદીમાં મુંબઈમાં જી. યીચીપોપોના પાંચવાર લગ્ન કરે છે. પ્રો. યીચીપોપોના પિતા મૃત્યુ છે તે પ્રેક્ષક જાણતા નથી તથા એક “સોની-બેરા” - પોલીસ કમીશનર કમળજીભાઈ એકવીસ વખત ‘કેપેનીઓનેટ મેરેજ’ કરે છે અને એ બાઈ પોતાની બહુ ભારતાં કહે છે:- “કાઈ વખતે કાઈ બુધ્ધિમાન અને સાહિત્ય, સંગીત કે કળાની દશામાં આગળ વધેલા પુરૂષને જોઈ એના જેવું બાળક મેળવવા અમે તેની જોડે લગ્ન કરીએ છીએ, તો કાઈ વખતે માત્ર મિત્ર લાવે સાથે વસવા કાઈને પરણીએ છીએ. કેટલાં બાળકોની માતા થવું એ માતા પોતે નક્કી કરે છે....મારે બાવીસ પતિ થઈ ગયા પણ બાળક ફક્ત આ આ-પણા પ્રેક્ષકના (યીચીપોપો જેઓની મા વાધરણ અને બાપ ચીના હતા અને જેઓ કુંવારા હોવાનો દાવો કરતા હતા) પેટનું એકજ મેળવ્યું છે જે અમારે સીમલાના સેનીટોરીયમમાં ઉછરે છે!! હવે કહો સુધારો એટલે શું? સુધારાના કોઈદંત્ર વિચારથી જમાનો ડયાં અને કેટલે જાણે ?

અમારે નમ્રપણું જણાવવું જોઈએ કે કાઈપણ વ્યક્તિપર આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો નથી, દીકાઓ સામાન્ય છે. સમગ્ર પક્ષની સુચનાઓને અમે અવશ્ય માન આપીશું.

અમદાવાદ }
તા. ૧-૧-૩૦

આયુલાલ બી. નાયક.

પાત્ર પરિચય.

પુરૂષ પાત્રો.

શાન્તિલાલ—રાવસાહેબ શ્રીધરરાયનો ભત્રીજો.

હરિભાઈ—રાવસાહેબનો મુનીમ.

ચંપક—તેનો પુત્ર.

નંદલાલ—ગુમાસ્તો.

ભાણુકલાલ—સોલીસીટર.

બેચર—તેનો નેહર.

કવિ, પુરોહિત, સિપાઈ, નોકરો વિગેરે.

સ્ત્રી પાત્રો.

લક્ષ્મી—રાવસાહેબની વિધવા પત્ની.

માયાકાઈ—ઘણી દૂરની તેની સગાં.

શારદા--તેની ભાણેજ.

રસિકા—સોલીસીટરની સ્ત્રી.

મેના—નટી.

નગરનારીઓ, ગાનારીઓ વિગેરે

કુળદીપક.

ટુંક સાર.

અંક ૧ લો.

મંગલાચરણ—વસ્તુ વિવેચન.

દ્રશ્ય ૧ લું—સ્થળ—રાવસાહેબ શ્રીધરરાયનું મકાન.

લક્ષ્મીઆઈના મકાનમાં નવરાત્રિના ગરબા ગવાય છે. રાવસાહેબ શ્રીધરરાય પોતાની ધર્મપત્ની લક્ષ્મીઆઈ અને પચાસ લાખની મીઠકત મૂકી સ્વર્ગવાસી થયા છે. પુત્ર સુખની લાલસાવાળી લક્ષ્મીઆઈને નિઃસંતાનપણાનું દુઃખ અસહ્ય થઈ પડે છે તેમજ પુત્ર સુખવાળી સ્ત્રીઓના મુખથી વાંઝીયા પણાના મહેણા ટાંચાથી ખેદ કરે છે. એ તકનો લાભ લઈ તેનો લુચ્ચો મુનીમ માયાકાકીને પોતાના પ્રપંચમાં ભેળવી પોતાના પુત્ર ચંપકને દત્તક આપવાનું ચોકકું ગોઠવે છે. રાવસાહેબનો વારસ તેમનો ભત્રીજો શાન્તિલાલ કાકાની મીઠકતની પરવા નહિ કરતાં જત કમાણી કરવા આઠ વર્ષથી યુરોપ ગયો છે તેના આવવાની રાહ જોવાનું લક્ષ્મી કહે છે. માયાકાકીની ભાણેજ શારદા હરિભાઈ અને માયાકાકીનો પ્રપંચ સમજી જાય છે અને લોક સેવામાં મીઠકતનો સદુપયોગ કંવો પણ દત્તક લેવો નહિ એમ લક્ષ્મીઆઈને કહે છે; પણ સ્વર્ગસ્થ રાવસાહેબ શ્રીધરરાય છેવટે ચંપકને દત્તક લેવાનું આજ્ઞાપત્ર લખી ગયા છે એમ હરિભાઈ કહે છે. પતિ આજ્ઞાને પ્રાણતુલ્ય માનનારી લક્ષ્મીઆઈ પોતાનો વારસ ભત્રીજો શાન્તિલાલ ન આવે તો ચંપકને દત્તક લેવા કબૂલ થાય છે. ત્યાં ગુમાસ્તો નંદલાલ સ્ત્રીમર હુબવાથી બીજા પેસેન્જરો સાથે શાન્તિલાલ પણ દૂખી મરણ પામ્યો એવા સમાચાર લાવે છે, લક્ષ્મીને મૂર્છા હરિભાઈને માયાકાકીની ખુશાલી.

દ્રશ્ય ૨ જી—સ્થળ—સોલીસીટર માણેકલાલનું મકાન.

સોલીસીટરની સ્ત્રી સસિકા અર્ધદંધ બહેલી અપૂર્ણ વિચારની સુધારાની મોહિનીમાં મશગુલ છે. પતિપત્નીની ચક્રમક, બેચર નોકરની ગમ્મત. હરિભાઈ તથા માયાકાકી, રાવસાહેબનું બનાવટી વીલ સોલીસીટર પાસે કરાવે છે, તેમજ ચંપક દત્તક લેવાતાં તેનાં લગ્ન શારદા સાથે કરવાનું માયાકાકી, હરિભાઈ પાસે કરારનામું કરાવે છે. સુધારાનો દબ કરનાર સોલીસીટરની તેની સુધરેલી સ્ત્રીના હાથથી ફળેતી.

દ્રશ્ય ૩ જી—સ્થળ—લક્ષ્મીનું મકાન.

લક્ષ્મી ચંપકને તાનમાં આવતો નિહાળે છે. હરિભાઈ, ચંપકની મૂર્ખતાને પુત્રનાં લાડના અર્થમાં લક્ષ્મીના મનમાં ઠસાવે છે. સોલીસીટર બનાવટી આજ્ઞાપત્ર લાવે છે. પતિની આજ્ઞા હોય તો ખીજે કોઈ વિચાર કરવોજ નહિ એવી માન્યતાવાળી લક્ષ્મી ચંપકને દત્તક લેવા નિશ્ચય કરે છે. માયાકાકી શારદાને ચંપક સાથે પ્રેમ કરવા કહે છે, શારદા ચંપકની ચિકિત્સા કરે છે. ચંપકનો મૂર્ખતા ભર્યો પ્રેમ; શારદાએ તિસ્કાર કરેલો.

દ્રશ્ય ૪ થું—સ્થળ—નૌતમ નાટ્ય દર્શક સમાજ.

નટી મેનાનું આવવું, કંપનીના માલિક ઈશ્વરલાલની તેની સાથે વાતચીત, કવિ કચરાલાલનું ચંપકને લઇને આવવું, મેના સાથે તેનો મેળાપ, પ્રેમનું આશુ તોફાન, મેનાને હાથે માન અને દત્તક વિધાનના ઉત્સવમાં આવવાનું મેનાને આમંત્રણ, મેનાની પ્રેમની પાનપટ્ટી.

દ્રશ્ય ૫ થું—સ્થળ—લક્ષ્મીનું મકાન.

ચંપકને નાટકશાળા સાથે સંબંધ બાંધવા હરિભાઈનો ઇપકો. ચંપકને લાડ કરતી લક્ષ્મી આવે છે. હરિભાઈની દુષ્ટ લાલસાનો ચમકારો, લક્ષ્મીએ ચેતવું. લક્ષ્મીના આરમ્ભળનો ઝાંખો ચમકારો. લક્ષ્મીના ગયા પાછ શાન્તિલાલના આવવાનો તાર આવે છે. તે

તાર છુપાવી એ ખરો વારસ નથી પણ કોઈ ઢોંગી વેશધારી છે એમ ઠસાવવાનો હરિભાઈ ને નંદલાલનો પ્રપંચ.

દ્રશ્ય ૬ કું—સ્થળ-રાવસાહેબનું મકાન.

ચંપક મેના સાથે રંગરંગ કરે છે. માયાકાકી ચંપકને પોતાનો અધિકાર અજમાવવા ચેતાવે છે. કારણ શારદા મેનાનાં રંગરાગથી ખીજવાઈ નીચે સત્ય નારાયણની કથા લક્ષ્મી કરાવે છે ત્યાં જવા હુકમ કરે છે. ચંપકે શેઠ બની જવાની ખુશાલીમાં બધાને બક્ષિસો આપવી. લક્ષ્મીએ આવવું. મા અને દત્તક કુળદીપક વચ્ચે તકરારનો આરંભ હરિભાઈ આવી મેનાનો પક્ષ કરે છે. માયાકાકીની શારદા અને ચંપકનું ચોકડું બેસાડવાની ધારણા આથી કથળી જાય છે. લક્ષ્મી દુઃખી થતી તકરારનો અંત લાવવા માટે ચંપકને નીચે સત્ય નારાયણની કથામાં જવા કહે છે. ચંપકે ધર્મનો તિરસ્કાર કરવો. પહેલેજ પગથીએ લક્ષ્મીના દિલને અઘાત હરિભાઈએ લક્ષ્મીને છુપો વાકપ્રહાર કરવો અને મારા કહેવા પ્રમાણે કરે એમ સૂચવવું, વાત વધે છે. શારદા લક્ષ્મીનો પક્ષ કરી હરિભાઈની સામે થાય છે. એવામાં શાન્તિલાલ આવી પહોંચે છે. અને જાહેર કરે છે કે મેલ સ્ટીમરમાં ડુબી ગએલો શાન્તિલાલ ધન્દોરના શેઠનો પુત્ર છે અને પોતે જીવતો જાપાનથી આવ્યો છે. હરિભાઈ બાજુ ચુંથાઈ જવાથી ઉશ્કેરાય છે. છેવટે શાન્તિલાલનું ઉશ્કેરાવું, તોફાન મારામારી; હરિભાઈએ શાન્તિલાલને પોલીસના હાથે પકડાવવો. લક્ષ્મીની દિલગીરી.

[દેખો]

અંક ૨ જો.

દ્રશ્ય ૧ જી - સ્થળ-શાન્તિલાલનું મકાન.

શાન્તિલાલ તથા શારદા મુળદોષકને ઉમેર્યા તથા હરિભાઈનું પોકળ ખુલ્લું પાડવા યોજના કરે છે; એ મુળ્ય શાન્તિલાલ વેશપરિવર્તન કરી રહે છે. દરમ્યાન રસિકા શારદાની મુલાકાતે આવે છે, શારદા અને રસિકા વચ્ચે સ્ત્રીઓના દરજ્જા વિષે વાદ-વિવાદ, દરમ્યાન વેશ પરિવર્તન કરી ચિત્તરંજનદાસના નામે શાન્તિલાલ આવે છે એના નાટ્યકલાના જ્ઞાનથી અંગદ ચિત્તરંજનને રસિકા પોતાને ઘેર આવવાનું આમંત્રણ આપે છે.

દ્રશ્ય ૨ જી - સ્થળ-ચંપકનું મકાન.

મેના સાથે રંગરાગ કરતો ચંપક, સમાજમાં સ્ત્રીનું સ્થાન નક્કી કરવાની ચર્ચા કરવા માટે રસિકાબાઈએ સભા બોલાવી છે એમ કવિ કચરાલાલ કલમખાજ જણાવે છે. એટલામાં રસિકા અન્ય સ્ત્રીઓ સાથે ત્યાં આવે છે. સભામાં અર્ધદંધ રસિકા તેમજ તેના જેવી બીજી તેની સહચારિણીઓના ઉદ્વેગ અને સ્વચ્છંદી વિચારો; શારદાનો વિરોધ. સ્ત્રીઓના ધર્મ અને કર્તવ્યનું સૂચન. સામસામા પક્ષ પડી જવાથી કંઈ પણ પરિણામ વિના સભા બરખાસ્ત થાય છે.

દ્રશ્ય ૩ જી - સ્થળ-લક્ષ્મીનું મકાન.

ચંપકને ઉપદેશ દેવાની તક ન મળવાથી લક્ષ્મીની નિરાશ, શારદા સાન્તવન આપે છે. લક્ષ્મીની વધતી દિલગીરી. શારદા 'સ્ત્રી કર્તવ્ય' ઉપર ભાષણ આપવા હિન્દુ સ્ત્રી મંડળમાં જાય છે. હરિ-ભાઈ આવે છે. હરિભાઈનો મૂળ મુદ્દો લક્ષ્મી પાસે પ્રેમયાચના. લક્ષ્મીનું આત્મખજા. હરિભાઈએ પુત્રને ખુબ ઉશ્કેરવો અને લક્ષ્મીને દુઃખ દેવાનું સૂચવી 'રાવસાહેબનું આશાપત્ર એની પાસેથી ખુચવી લે એમ કહી જાય છે. પૂજા કરવા બેસતી લક્ષ્મી સાથે ચંપક તકરાર શરૂ કરે છે, મેના તેને મદદ કરે છે; લક્ષ્મીની દુર્દશા. છેવટે આ-શાપત્ર ન મળતાં ચંપક લક્ષ્મીના દેવ ફેંકી દેવા જાય છે. હરિભાઈ આવે છે. ચંપકને બહાર મોકલી દઈ લક્ષ્મીને ખતાવે છે કે મારું

નહિ માનો તો હવે આ દશા થશે. લક્ષ્મીની નિરાશા—લાચારી.
ઝોરડામાં કેદી હાલત.

દ્રશ્ય ૪ થું—સ્થળ—માણેકલાલ સોલીસીટરનું મકાન.

માણેકલાલનું સ્વપ્ન હરિભાઈનો ફેન આવે છે અને આરાપત્ર ખનાવવામાં ઘણા વખતપર રાવસાહેબ જીવતાં એક ફરીયાદી નામું હતું તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. એમાં રાવસાહેબે જે ખાળુ સહી કરેલી હતી પણ સામાવાળો મરી ગયો હોવાથી સહીવાળો કોરો કાગળ આ સોલીસીટર પાસે રહ્યો હતો તેમાંના પહેલી સહીવાળો કાગળનો ટુકડો કાપી નાખી ખીજ ઉપર વીલ લખી હલું કરવામાં આવ્યું હતું. માણેકલાલ પહેલા કાગળનો ટુકડો શોધે છે. કેમકે શાન્તિલાલે ફરીયાદી કરી હતી અને માણેકલાલના ઘરની જડતી લેવાય અને આ ટુકડો મળે તો માણેકલાલના મોતીયા મરી જવાની વાત અને એવું હતું, ફેન આવવાથી આ કાગળ શોધવાનું કામ બેચર કરે છે. રસિકાને મળવા શાન્તિ આવે છે. બેચરને વાંચતાં નથી આવડતું એટલે શાન્તિની મદદ માગે છે. શાન્તિને વચ્ચેથી રાવસાહેબની સહીવાળો ટુકડો મળે છે. દરમિયાન રસિકા આવે છે. રસિકા ચિત્તરંજન (શાન્તિ) સાથે “આવતી કાલની સ્ત્રી”નું નાટક લજવવાની વાતમાં પોતે આવતી કાલની સ્ત્રીનું પાત્ર લજવશે એવું જાહેર કરે છે. ચિત્તરંજન જાય છે. રસિકા ઉપર માણેકલાલ ચીડાય છે.

દ્રશ્ય ૫ થું—સ્થળ—માયાકાકીનું ઘર.

કેસ કોર્ટે ચઢવાથી માણેકલાલની ગભરામણ, હરિભાઈની હિંમત. પછી માયાકાકીએ શારદા અને ચંપકના લગ્નની વાત છેડવી. એ લગ્ન થાય તો ડલ્લો ખાવાની કાકીને તલપ હતી ને ન થાય તો ફીપીઆ પાંચ લાખ હરિભાઈ પાસેથી પડાવવાની યુક્તિ કરી હતી, હરિભાઈ છેડાય છે. માયાકાકી ઉપર હુમલો કરે છે. માયાકાકીની ચીસથી અંદર છૂપાયેલાં શારદા તથા ચિત્તરંજન આવે છે. હરિભાઈ નાસી જાય છે. માયાકાકી હોસ્પિટલમાં.

દ્રશ્ય ૬ હું—સ્થળ લક્ષ્મીનું મકાન.

આસાપત્ર લેવા હરિલાલ દંભ કરી લક્ષ્મી પાસે નમ્ર બની જાય છે અને પોતાની ભૂલની ક્ષમા માગી પોતાને પુત્રરૂપે ગણવા સૂચવે છે. બોળી લક્ષ્મીબાઈ છેતરાય છે. આસાપત્ર મળતાં હરિલાલ બદલાય છે. બે વચ્ચે રસાકસી ભર્યાં વિવાદ. છેવટે હરિલાલ પાસે લક્ષ્મી મૃત્યુ માત્રે છે ત્યારે ઝેર આપે છે. લક્ષ્મી ખુશીથી પીએ છે. હરિલાલ હસે છે. અને કહે છે કે એ ઝેર નથી પણ તેની શકિત હરી લેનારી દવા છે. લક્ષ્મી ગભરાય છે. હરિલાલ પાપવાસના ખૂરી કરવા તત્પર થાય છે. માયાકાકી પર ખૂની હુમલો કરવા હરિલાલને પકડવા પોલીસ આવે છે. રાવસાહેબના બનાવટી આસાપત્ર સાથે હરિલાલ પકડાય છે.

[ટેબલો]

અંક ૩ બે.

દ્રશ્ય ૧ હું—સ્થળ—શાન્તિલાલનું મકાન.

હરિલાલના પકડાવાથી એના ડગલાની જડતી લેવાથી બનાવટી આસાપત્ર મળી આવે છે તેમજ તેનો કાપેલો ટૂકડો જે શાન્તિલાલને સેલ્ફીસીટર માણેકલાલને ત્યાંથી મળ્યો હતો તે બંને મેળવતાં ફરીયાદનામાને આસાપત્ર બનાવવામાં ઉપયોગ થયો છે તે સિદ્ધ થાય છે તેમજ માયાકાકીના ઘરમાંથી ચારદા અને ચંપકના લગ્નનું કરારપત્ર મળી આવ્યું છે તે વિષેની સર્વ માહિતી મેળવવા પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર, નંદલાલને તાજ તરફનો સાક્ષી બનાવે છે. બધા પુરાવા મેળવી શાન્તિલાલ કોર્ટમાં કેસ માંડવા જાય છે.

દ્રશ્ય ૨ જી—સ્થળ—નાટકશાળા.

પચાસ હજાર રૂપિયા આપી નાતમ નાટ્ય દશક સમાજ ચંપકે ખરીદ કરી છે તેના પહેલા નાટક “આવતી કાલની સ્ત્રી” ના નાટકમાં રસિકાબાઇ પાઠ કરશે એવી જાહેરખબરથી પ્રેક્ષકોની ધમાલ. પ્રેક્ષકોમાં રસિકાના પાઠની અર્થા. નાટક શરૂ થાય છે. રસિકાને કવિ સાથે નાટકના પાઠમાં પ્રેમ કરતી જોઇ તેના પતિ માણેકલાલનું ઉરકેસવું; તેનું રટજ પર ધસી જવું. રસિકાને નીચે ખેંચી લાવવી. પ્રેક્ષકોની ધાંધલ. રસિકાએ પતિ સાથે છુટાછેડા કરી. કવિ સાથે સ્ત્રીવીલ મેરેજ કરવા જતાં ઉમેદવાર તરીકે ચંપકનું જાહેર થવું. રસિકા ચંપકને પાણુ આશા આપે છે કે કવિ મારી સ્વતંત્રતાની આડે આવશે તો તેનાથી છુટા પડી હું લગ્નનો કેન્ડેકટ તમારી સાથે કરીશ. દરકનું બનાવટી આચાપત્ર બનાવવાના ગુન્હા માટે સોલીસીટર માણેકલાલને વોરંટથી પકડી પોલીસ લઈ જાય છે. અને રસિકા કવિ સાથે સ્ત્રીવીલ મેરેજ કરવા જાય છે. બાદ મેના ચંપકના પ્રેમપાઠ.

દ્રશ્ય ૩ જી—સ્થળ—લક્ષ્મીનું મકાન.

કોર્ટમાં શાન્તિએ ફરીયાદ માંડી છે. તેની લક્ષ્મીને ચિંતા, શારદાનું આશ્વાસન, અને રાવસાહેબનો આદ્ય દિવસ હોવાથી ચંપકને બેલાવી આદ્ય કરવાની પોતાની છેલ્લી ઇચ્છા પૂરી કરવા લક્ષ્મી ચંપકને વિનવે છે. ચંપક, લક્ષ્મી અને પિતૃઓનો તિરસ્કાર કરે છે. વગર વિચારે દરક લીધો એ માટે લક્ષ્મીબાઇનો શોક, શાન્તિલાલનું આવવું, કોર્ટમાં હરિભાઇને માયાકાકી તથા પોલીસના ખુન બદલ ફાંસીની તથા સોલીસીટર માણેકલાલને સાત વર્ષની સજા થઇ તેના સમાચાર આપવા; પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર ત્યાં આવે છે, અને શાન્તિલાલને હરિભાઇનો સંદેશ કહે છે કે “મરણુ વખતની છેલ્લી ઇચ્છા પૂછતાં હરિભાઇ પોતાની પોણા લાખની મીલકત પરોપકારના કાર્યોમાં ખર્ચવા તખને સોંપવા માટે તથા પોતાના પાપનો પચાતાપ કરી તમારી પાસે ક્ષમા માગવા તમારી મુલાકાત માંગે છે.” આ સંદેશથી સર્વની અન્યખી! આ સાંભળી ચંપકનું મીલકત મેળવવા શાન્તિલાલની પહેલાં હરિભાઇ

પાસે જવું. શારદાને શંકા; અને ખૂની પાસે જતાં સાવધ રહેવાની સૂચના લક્ષ્મીનું શાન્તિજ્ઞાન સાથે હરિભાઈના અપરાધની ક્ષમા આપી આશીર્વાદ આપવા જવું.

દ્રશ્ય ૪ થું—સ્થળ—કેદખાનું.

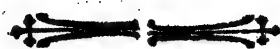
કેદખાનામાં હરિભાઈના હૃદયની બળતરા. શાન્તિ પર વેર લેવાનો નિશ્ચય, કપટથી શાન્તિનું ખૂન કરવા તેને ઓલાચો છે તેની રાહ જોવી. હરિભાઈનું વેર લેવા ઉચ્કેરાવું. શાન્તિને હાર કરવાનું શસ્ત્ર બોળવું, કોન્સ્ટેબલના પટ્ટાની રીવોલ્વર પર નજર પડવી, અપકતુ આવવું તેને શાન્તિ સમજી હરિભાઈ રીવોલ્વરથી તેને હાર કરે છે શાન્તિને બદલે પોતાના દિકરાનું ખૂન થયેલું જોઈ હરિભાઈનો ક્રોધ. શાન્તિજ્ઞાન અને લક્ષ્મીબાઈનું આવવું. હરિભાઈના અધમ વિચારો, તેના પર લક્ષ્મીની દયા. સજ્જનની સજ્જનતા અને દુર્જનની દુર્જનતા. હરિભાઈ કાંસીને લાકડે. અંતિમે સત્યનો જય.

દિનિ શુભમ.

શાન્તિ: શાન્તિ: શાન્તિ:

કુળ દીપક.

મંગળાચરણ.

બાળાઓ —

૧

કારણ જગતું એક જ્યોતિ;
હોય પ્રગટ પણ નયન ન લાળે.
ધ્યાન ધરે સખી અનુભવ થાતાં,
નિજરૂપ ભાસે.
આનન્દ રૂપજ આતમ જોતાં,
મોક્ષ તમ થાશે.—કારણ૦

બાળાઓ—

૨

બોલો ચતુરા ? કોણ કોનાં ?
નિજ અંતરના ભાવો ભીના,
કયાં છે કો' ઝીલનારાં શાણાં ?—બોલો૦
સ્વાર્થ તણાં સંસારે ઘેલાં,
બોળે સ્નેહી શાને બહેલાં ?
ભાગ્ય સદાયે રે'છે ઉજાં,
વચન બૂલે એ શાને જૂનાં ?—બોલો૦

નગરનારીઓ—

૩

રૂપાળી રાત ખીલીરે, ગોરી ગરબે ધમે,
રસિકા રાસ ઝીલીરે, ગોરી ગરબે ધમે.

(૧૪)

સાખી.

નવરાત્રિના દિવસ આ નવસા રાસ રચાય.

જગજનની જગદંબા ગુણનાં ગાન ગવાય.

સજની સંગ મળીરે—ગોરી૦

આશાપૂરી પૂરબે જીવનના અલિલાપ,

દેખે દાન દયામયી લલિત જ્ઞાન પ્રકાશ.

શુભને નિશુભ દુષ્ટ દાનવ સંહારિણી,

પાપ નમ્રું પાપ તાપ હારિણી !

લક્ષિ મુક્તિ દાયી દિવ્ય ધામની વિહારિણી;

આશપૂરે ંહાલ ધરીરે—ગોરી૦

શારદા

૪

દુનીયા આ રીખાયે, દો દર્દની દવાઇ,

સેવા એજ સાધી, માતા બનો સવાઇ. -દુનિયા૦

કેં કેં અનાથ ભટકે, ભૂખે ઘણાંયે રઝળે,

કો' કર્મમૂઢ રખડે, એની કરાવો સોઇ. -દુનિયા૦

ભાવ ભૂખ્યાં હોય તેને ભાવથી ભરતાં કરો,

ધન ધાન્યથી રીખાય તેને દાનથી સિંચતાં રહો;

માળી ઉછેરે વૃક્ષને પણ છાંય દે તે સર્વને,

માતા બની જમની તમે એમ છાંય દો ને સર્વને.

જગ આ સદા તમારું, તમ છો સદાય જગનાં,

ઉર ભાવના એ પોષી સુખની કરો સન્નિધિ -દુનિયા૦

રસિકા—

૫

વાગેરે સખી ઝાંઝર ઝનન ઝનન,

રીત મુજને એ નવ કાવે

—વાગેરે૦

ભાષણ ભૂષણ નારત્રું સોડે,

અન્ય આભૂષણ શાને ?

—વાગેરે૦

આ યુગ એકલ નાર તણો છે,
ખંધન નાથનું શાને ! —વાગેરે૦

રસિકા—

૬

ઠહાલી ઠહાલી કહી બોલાવી, કાળી કીકીથી ભરમાવી;
આલીબને (૨) એવું કો'દિ કહેશે મા.

વારૂ વારૂ કહી લોળાવી, માગ્યું મુખનું સહુ સ્વીકારી.

અહીંથી બને (૨) એવું કો'દિ કહેશે મા. —ઠહાલી૦

કંઈ કંઈ ખાનગી કામ અમારે, એમાં ડહાપણ કરશે મા.

જાહેરમાં અમલોક સભામાં, આવી શંખને કુંકશે મા.

વંઢી (૨) એવું કો'દિ કહેશે મા.

માણેકલાલ—પૂર્વથી પશ્ચિમમાં, ચળતો ભાનુ જાય;

સોત્રીસીટર આ કહે, કાલ ચળી નહિ જાય.

રસિકા—મારા મનની તનની વાતો મુજને કો'દિ પૂછશે મા.

જાપામાં મુજ ફોટો આવે, ધુરકી ધુરકી જોશે મા.

છેટી (૨) એવું કો'દિ કહેશે મા. —ઠહાલી૦

લક્ષ્મી—

૭

કરમાં પુલની પાંદડીએ હું જીવનરંગ જોઉં—કરમાં૦

વાસ સુવાસ કુમાસ જ સરવે,

અંતર આશ સમાયાં

—કરમાં૦

સાર અસારનું દોહન કરવા

પ્રેમલ ચિત્ત ન ચાલે.

—કરમાં૦

થપક—

૮

હું કુળદીપક મારી માનો, હવે મટી જવાનો ખાપાનો.

ચલાવું મોટરકાર; જંકબેની લઈ બહાર,

એરોપ્લેનમાં યુરોપ જવાનો,

દુનિયાની ડરકાર, રાખું નહિ તલભાર;

નવીન નવીન રંગ માણવાનો.
સ્પેશીઅલ સ્ટીમરમાં હું પેરીસની પરીઓ યોજાવું,
નાટકમાં નચાવી આખી દુનીયાને હોલવું.

કેમ શું સમજ્યા ? હો તાલી.—

મેના—

૯

આજ સખી મારા અંતરમાં ઉઘાડ છે,
હૈયાને તીર આછા વીજના ચમકાર છે.—આજ.

ચાલી ગઈ વાદળી એ વાગી જ્યાં વાંસળી
દીઠીએ કામળી ત્યાં વી ધાધ પાંસળી.

હૈયામાં મારે ઉજાસ છે—આજ.

પિયુ પિયુ પોકારતી નારીનાં આંસુ ખરે,
એ બુંદનું મૂલ આંકતા નર કોઈ નવ હિંમત કરે,
પ્રીતિની વ્હાણ નહિ ચોટે વેચાય છે.
અંદ્રીનાં તેજ નહિ કાંટે તોળાય છે.

નાની શી મીટડી એ પોષાયે પ્રીતડી,
પ્રીતિની વાતડી એ જાયે છે રાતડી.

હૈયાનો કુળો કુમાસ છે—અ.જ.

અપક-મેના—

૧૦

આપું અલખેલા નવેત્રા ખ્યારા પાનની પટ્ટી.
પાન કપુરી પુનાનું છે કડક કેળ સોપારી,
કાથો ચૂનો ઈલાયચીને લવીંગની બલિહારી.
માથુકના હાથે બનેલી પાનની પટ્ટી,
મીઠી મસાલેદાર ખ્યારી પાનની પટ્ટી.
વારંવાર મળે નહિ આ પાનની પટ્ટી.
દિલના દિલદાર માટે પાનની પટ્ટી.

નાચનારી -

૧૧

બારી ઉમર લરકયાં ન છેરો સૈયાં,
 ખ્યારે પડું તોરે પૈયાં ન છેરો સૈયાં.
 સેજ આવત મોરી પાયલ બાળે,
 જાગત સાસ નનદીયાં ન છેરો સૈયાં.
 લપટ ઝપટકર ચુડીયાં ફેરી;
 દુટલ મોરી કલૈયાં, ન છેરો સૈયાં.
 નિલજી નંદ કુંવર નટખટ હો;
 ગોપુલ ગ્વાલ કનયા ન છેરો સૈયાં.

અંક ૨ બે.

શારદા—

૧૨

વરશે આજ નવ જલધર શાને ?
 દુઃખકર તાપથી દિનકર બાળે.—વરસેં
 ખીલ્યાં ઉપવન શીતલ મહીતલ.
 સુમનના છોડ બધાય સુકાયે—વરસેં
 છાયા તરૂવર કોઈ ન આપે;
 ઉપવન માળી દિલમાં મુઝાયે—વરસેં.

શારદા—

૧૩

ડગ તપાસી ભરજો, ઉતાવળાં મા યાજો
 જમાનો પલટો ખાય છે.
 આત્મબળની વાત મુખે કરવી એ રહેલ છે.
 સમય ને સંજોગમાં નિભાવવી મુશ્કેલ છે.
 નીતિથી આત્મબળનો પૂરો ટકાવ છે,
 સંયમ એ આત્મબળનો ઉંચો પ્રકાર છે.
 સ્ત્રીના જીવન તણો મુખ્ય એ આધાર છે—ડગ
 સંયમથી હિન્દ ભૂમિ વજ્રશી બનેલ છે,
 પશ્ચિમની મોહિનીનો ચીકણો ઢળાવ છે.
 હિંદના સંસ્કારને ઉધ્ધારની જરૂર છે.
 મૂર્ખાં એ ધ્યેય તણ મે.હમાં ફસાય છે,
 નીતિનો એમ આજ હાથે નાશ થાય છે.

ચંપક—

૧૪

અખિલ સુઘિટને વશ કરનારી નારી જોબનવાળી.
 પાંપણને પક્ષકારે મારે કાળી કીકી વાળી.
 યોવન ઘેલા ઘાયલ થાતા ચાલે જ્યાં ચટકાળી
 ભલાભલા પછુ ભાન ભૂલે જ્યાં જૂએ નાર નખસાળી.
 લોળા શંભુ ભરમાયા'તા ભવ્ય ભીલડી ભાળી
 વિશ્વામિત્રે તપ જોયું જોઈ મેનકા મટકાળી.
 પોચા મનના શું કરીએ રે આવે જ્યાં લટકાળી.
 ભલાભલા પછુ ભાન ભૂલે જ્યાં જૂએ નાર નખરાળી.

લક્ષ્મી—

૧૫

બારે બાલીમ બારે નથી ડર,
 પલ પલ ચમકે વીજળી શિરપર,
 કાપો રગ રગ અંગ અંગ. —બારે૦
 દુષ્ટ દમન તુજ ત્રાસ કરે બહુ
 તોય ડર ના લેશજ હું;
 પીજે રકતનું બુંદ બુંદ. —બારે૦

રસિકા—

૧૬

બહેરમાં ભાષણ કરનારી, છાપામાં લેખો લખનારી
 નવ છેડ તમે કરશે મારી હું સુધરેલી નારી;
 જો ગયો જમાનો જૂનો આ નવયુગનો નમૂનો.
 પાણી પુરૂષોને ભરાવશે આ સુધરેલી નારી;

બેચર—સાડી ચોળી પહેરી સાહેબ માથે લઈ દ્યો બેડું,
સુખરેલી સ્ત્રીઓનું તમને આવી પહોંચ્યું તેડું.

રસિકા—બી ઠવાંચેટ થુ કુલ ?

કુમ ઠયુલ ?

ભણેક—હા. ઠયુલ ! ઠયુલ !

અંક ૩ જો.

શારદા—

૧૭

વિમલ યશની આશ પૂરી થાય—

પ્રકાશ પૂર્ણ ફેલશે અધમ એ શિકાર થાય;

આનંદ ઉભરાય—

જીવન સહુનાં સુખીયાં થાશે

પાપ પાપીનું ખૂલી જશે

સદાય સત્યનો વિજય થાશે;

સુખ શાન્તિ થાય—

શારદા—

૧૮

રસરાજ આજ તુજ ભાળી વાદળી પ્રેમની

રસખુંડ આજ તુજ ટપકે ખીરીયે નનની.

કંઈ થાય આજ અંતરમાં.

હિલ નૃત્ય કરે રંગતમાં

ટહુકાર થાય રગ રગમાં—મોહિની પ્રેમની.

પલ આંખ મીંચુ જો ડરમાં

તુજ ચિત્ર નિહાળુ ઉરમાં

મોહ મુગ્ધ કરે એ પલમાં—આરસી પ્રેમની.

મેના—

મેંઘા મૂલની મતખાલી હું જોખન મહમાતી,
અઠા કરીને ઉભી રહું તો ધાયલ થાય હજાર;
પાગલ થઈને પાછળ લમતા મૂરખના સરદાર,
હું જોખન મહમાતી—

નકલી બોલું નકલી ચાલું, નકલી મારાં કામ,
નાટકની હું નકલી રાણી મેના માફ નામ—
હું જોખન મહમાતી—

મેના—

૨૦

પ્રેમના તો પાઠ મારે હૈયે લખાયા રાજ,
ધીરેથી શાણા ઉઠેલજો.

અ'પક—મીઠા આ બોલ મારા હૈયે કોરાયા આજ;
ધીરેથી શાણી શીખાવજો. —પ્રેમ૦

મેના—માસ્તર બની રાખું સોટી હું હાથમાં,
ભૂલો કરશે નવ ખોટી.

અ'પક—વાગે જ્યાં ચમ ચમ સોટી ત્યાં ઘમ ઘમ
વિદ્યા આવે બહુ મોટી.

મેના—હાથ ધરીને શાણા આજે નવિન રંગ જમાવું.
એક બેને ત્રણ કરીને જલદી હું શીખાવું—પ્રેમ૦

લક્ષ્મી—

૨૧

દિલમાં ના દુઃખી થશો, સપૂત જો મળે નહિ
અપર પુત્ર દેખીને હૃદય તમે ખાળો નહિ—દિલમાં

(૨૩)

મનુજ એ દેવા ધસે જે વાત દેવ હાથ છે,
ફળ સદા ઉંધું જુઓને અંતમાં રીભાય છે—દિલમાં
સુખ મળ્યા ઉણું દિસે તો દિલ ન આ પ્રજાળવું
ફળ એ પૂર્વ જન્મનાં વિચારી ધેય ધારવું—દિલમાં
જીવન જે અહીં મળ્યું અંતોષમાં તે ગાળવું,
નસીબમાં જે હોય ના કદાપી તે ન માગવું—દિલમાં

બાહર ખબર.

નીચે લખેલાં પુસ્તકો કુંબજ કુંજવાંસી નાટક મંડળીમાંથી મુદ્રામાં
હોય ત્યાંથી રોકડી કરામતે મળશે. વી. પ્રી. થી મેલવામાં આવશે નહીં.

૧ કુલીન-કાન્તા.	૩૩ વિક્રમ ચરિત્ર.
૨ શાકુંતલ.	૩૪ સૌભાગ્ય-સુદરી.
૩ કનક-તારા.	૩૫ જીમલ/જીમારી.
૪ હરિશ્ચંદ્ર.	૩૬ કામજતા.
૫ રાજ-ખીજ.	૩૭ નંદ ખત્રીસી.
૬ કુદ્યાળા.	૩૮ આનંદને ગુલ.
૭ રસીક-મણી.	૩૯ ચંદ્રભાગા.
૮ નબ-દમયંતી.	૪૦ નવલશા હીરજી.
૯ માનસિંહ-અભયસિંહ.	૪૧ વસંત-પ્રભા.
૧૦ સુંદર-વેણી.	૪૨ દેવ કન્યા.
૧૧ ચંદા.	૪૩ કૃષ્ણ ચરિત્ર.
૧૨ પ્રેમકળા.	૪૪ પ્રતાપ-લક્ષ્મી.
૧૩ દુઃખી ભાઈબહેન.	૪૫ સંગતનાં ફળ.
૧૪ મેવાણો પ્રતાપી ચંદ.	૪૬ સ્નેહ-સરિતા.
૧૫ લલિતા દુઃખદર્શક.	૪૭ સુખા-ચંદ્ર.
૧૬ મુળરાજ સોલંકી.	૪૮ મધુ-ખંસરી.
૧૭ કરણધેલો.	૪૯ મેઘ-માલિની.
૧૮ આરિસ્તર.	૫૦ આનંદ-લહરી.
૧૯ રામચરિત્ર.	૫૧ વિશ્વ લીલા.
૨૦ લક્ષ્મણપતિનો રમણ.	૫૨ ભારત સનાન.
૨૧ પુષ્પસેન-પુષ્પાવતી.	૫૩ વીર માનસિંહ.
૨૨ દામે હસરત.	૫૪ મોહક મહિલા.
૨૩ જયરાજ.	૫૫ કુમળી કળી.
૨૪ જહાંગીરશાહ ગાદર.	૫૬ રાધના પર્વત.
૨૫ ત્રિસિંહાવતાર.	૫૭ જમાનાનો રંગ.
૨૬ નિલક કુમાર.	૫૮ કાલેજની કન્યા.
૨૭ નેક અંજન.	૫૯ કાશ્મીરનું પ્રભાત.
૨૮ તિલસ્મે ઉલકૃત.	૬૦ કુદરતનો ન્યાય.
૨૯ અજય કુમારી.	૬૧ કીમિયાગર.
૩૦ વીર મહા.	૬૨ સ્વામિ ભક્તિ.
૩૧ મોહીની.	૬૩ કુળદીપક.
૩૨ નવલ-કુસુમ.	૬૪ આપના બોલ.
	૬૫ કુટીલ રાજનીતિ.

